

Felix Cerrutti, e.a. (red.), *Tien eeuwen Gorinchem. Geschiedenis van een Hollandse stad*. (Utrecht: Matrijs in samenwerking met Stichting Geschiedschrijving Gorinchem, 2018). 656 p. ISBN 9789053455289.

DOI: 10.18352/tseg.1072

Aan de intussen lange reeks moderne stadsgeschiedenissen is nu ook die van Gorinchem of Gorkum toegevoegd. Liefst 25 auteurs schreven eraan mee. De redactie heeft niet overal kunnen voorkomen dat zij langs elkaar heen werkten, noch dat de lezer soms wordt geconfronteerd met een overvloed aan specialistische informatie. Drie hoofdstukken zijn gewijd aan crisisperiodes: de Arkelse oorlogen, de Opstand en de Tweede Wereldoorlog. In de overige acht komen telkens de hoofdthema's politiek, stadsbeeld, economie en religie terug. De onderverdeling in subthema's varieert. Zo is onderwijs tot 1600 ondergebracht bij religie, in de zeventiende en achttiende eeuw bij literatuur en muziek en daarna vormt het een apart thema. Veel illustraties en nuttige kaderteksten verluchtigen het boek. Het voor deze uitgave gemaakte kaartmateriaal is voorbeeldig; des te bevreedender is dat in 'Van dorp tot stad' (p. 39-56), vol topografische verwijzingen, juist geen plattegrond is opgenomen.

De geschiedenis van Gorinchem is misschien niet spectaculair, maar wel speciaal. De nederzetting ontstond op een oeverwal van de Linge, waar deze uitmondt in de Merwede. De regio behoorde in de Frankische tijd tot de gouw Teisterbant. Toen die in de elfde eeuw uiteenviel, verwierven de heren van Arkel zich een tamelijk onafhankelijke positie tussen Brabant, Gelre, Utrecht en Holland. Zij verleenden Gorinchem stadsrechten, bouwden er een burcht en stichtten een kapittel. De stad bloeide als markt- en handelscentrum aan de scheepvaartroute tussen Holland en het Rijnland. De zelfstandigheid was op den duur onhoudbaar en na de Arkelse oorlogen van 1401-1412 lijfde Holland het gebied in. Het aan deze sleutelperiode gewijde hoofdstuk gaat erg diep in op politieke, militaire en dynastieke verwickelingen, terwijl de stad zelf nauwelijks aan bod komt. De Arkels maakten Gorinchem groot, maar hielden het in zekere zin ook klein. Vanaf nu profiteerde de stad mee van de ontplooiing van Holland, dat deel ging uitmaken van het Bourgondische en later het Habsburgse rijk. Hertog Karel de Stoutte vestigde hier zijn machtsbasis, gesymboliseerd door de spectaculaire Blauwe Toren. Daar werd in 1528 het Verdrag van Gorinchem gesloten, resulterend in de aansluiting van Gelre bij Habsburg.

De watergeuzen die de stad in 1572 innamen, vermoordden negentien priesters en religieuzen, in 1867 collectief heilig verklaard als de Gorkumse martelaren. Met zijn circa vijfduizend inwoners was Gorinchem de achtste van de elf stemhebbende steden van het Zuiderkwartier van Holland. Het boek laat goed zien hoe het grote strategische en militaire belang van Gorinchem als grensstad zijn beperkte demo-

grafische en politieke gewicht ruimschoots oversteeg. De middeleeuwse vestingwerken, inclusief de Blauwe Toren, werden vervangen door moderne fortificatie met wallen en bastions. Gorinchem werd na het Rampjaar 1672 een cruciale schakel in de Hollandse Waterlinie en in 1815 in de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Het hier gelegerde garnizoen (tot 1967!) droeg flink bij aan het welvaren van de plaatselijke middenstand. Hoe dreigender de militaire situatie, hoe beter het Gorinchem verging.

De afsluiting van het Gorkumse patriciaat werd zwart op wit bevestigd in de Conventie van 1783: de regenten hielden alle ambten in eigen kring en verdeelden de baten gelijkelijk. De Bataafse Revolutie maakte een einde aan deze praktijk, maar de economische situatie werd er niet beter op. Het onderhoud van poorten en andere openbare gebouwen werd onbetaalbaar, vaak met sloop als gevolg. Zelfs het middeleeuwse stadhuis en de grote kerk moesten eraan geloven.

De Vestingwet vereiste rond de stad een vrij schootsveld. Pas in de twintigste eeuw mocht buiten de wallen worden gebouwd. Mede hierdoor kwam de industrialisatie laat op gang, maar die ging vervolgens wel rap. Kort na de Tweede Wereldoorlog werkte ruim een derde van de beroepsbevolking in de industrie. Smeuïg zijn de verhalen over de Gorkumse politiek, die decennialang werd gekleurd door de aartsconservatieve L.R.J. Ridder van Rappard. Hij was dertig jaar burgemeester en richtte daarna een eigen partij op, Stadsbelang, waarvoor hij nog eens acht jaar raadslid was.

De opening van de A27 en de Merwedeburg in 1961 verloor de binnenstad van autoverkeer dat voorheen was aangewezen op de veerpont naar Sleeuwijk. Fel omstreden plannen voor ingrijpende stadssanering en de aanleg van een rondweg gingen in 1973 vrijwel volledig van tafel. In plaats daarvan werd het centrum stukje bij beetje opgeknapt en vond kleinschalige nieuwbouw plaats. Voor grote ingrepen was amper geld in het relatief arme Gorinchem. In 1976 sloot de grootste werkgever van de stad, staalconstructiebedrijf De Vries Robbé, dat werd meegesleept in het faillissement van het Nederhorst-concern. De plaatselijke werkloosheid bedroeg prompt 20 procent.

Plannen uit de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening (1966) voor groei tot 100.000 inwoners gingen de ijskast in toen het Rijk besloot de Randstad toch niet in oostelijke richting uit te breiden. Gorinchem telt nu 36.000 inwoners en is in de eerste plaats een streekcentrum, met onder meer een ziekenhuis en talrijke scholen. De zeer gedetailleerde beschrijving van opkomst en ondergang van plaatselijke bedrijven, wegeaanleg en stadsuitbreiding voert erg ver. Anderzijds laat juist deze aanpak goed zien dat welvaart en welzijn van een provinciestad niet slechts worden bepaald door de economische conjunctuur, maar minstens zozeer door op landelijk niveau genomen beslissingen over infrastructuur en ruimtelijke ordening.

Gerrit Verhoeven